

organizacyjna Polskiego Państwa Podziemnego była rzeczywistością niespotykaną w okupowanej Europie. Po zakończeniu wojny większość osób zaangażowanych w działalność konspiracyjną nowe władze poddały surowym represjom. Wiele z nich skazano na wieloletnie więzienie. Represje i szykany trwały do lat 70.

W formie załącznika do wykładu zamieszczono w książce wykaz pracowników Okręgowej Delegatury Rządu RP na Kraj na Pomorzu oraz osób powiązanych z jej aparatem. Zawiera on 1159 nazwisk. Zastrzega się, że nie jest on pełny i podlega dalszej weryfikacji (s. 275).

Wykład wzbogacają aneksy, w których zamieszczono: I. Protokół z rozmowy z p. Delegatem pomorskim w dn. 16.VIII 43 dot. wytycznych i posunięć organizacyjnych w terenie; II. Protokoły z rozmów odbytych w dn. 8/X i 14/X 1943 r. z p. Delegatem Okr[ęgu] Pomorskiego; III. Protokół z konferencji przeprowadzonej przez p. Stencła i Świątka z Nacz [elnikiem] Wydz [iału] Bez [pieczeństwa] Wojew [ództwa] Pomorskiego w dn. 10 września 1943 r.; IV. Załącznik do sprawozdania rocznego [za rok 1943 – B.Ch] wydziału Bezpieczeństwa Centrali dotyczący podziału administracyjnego; V. Rękopis-imienny meldunek Wydziału Bezpieczeństwa Okręgowej Delegatury Rządu przekazany do Departamentu Spraw Wewnętrznych w 1943 r.; VI. Meldunek Departamentu Informacji i Prasy Delegatury Rządu z 1945 r.

Integralną część studium poznawczego stanowią zestawienie źródeł archiwalnych, wspomnień i relacji niepublikowanych, wydawnictw źródłowych, opracowań, wspomnień, materiałów prasowych, konspiracyjnych wydawnictw periodycznych oraz zwartych wydawnictw konspiracyjnych (s. 341–369). Wykład zilustrowano fotografiami uczestników podziemia konspiracyjnego, zamieszczono ich 32. Na podkreślenie i uznanie zasługuje zamieszczenie w książce Indeksu osobowego (s. 383–402) oraz Indeksu nazw geograficznych (s. 403–413).

Najważniejsze pozytywne ogniwa prezentowanej książki zawierają się w: 1. dostarczeniu starannie uporządkowanej wiedzy faktograficznej o działalności Delegatury Rządu RP na Kraj na Pomorzu; 2. wskazaniu specyfiki działalności konspiracyjnej w przestrzeni pomorskiej w latach II wojny światowej; 3. wskazaniu ludzi

zaangażowanych w działalność ruchu oporu, którzy doświadczali za nią terroru ze strony okupanta oraz władzę państwa polskiego po zakończeniu wojny; 4. ukazaniu gehenny i tragedii ludzi doświadczających walki politycznej zarówno w sytuacji wojennej, jak w przemianach ustrojowo-politycznych; 5. zgromadzeniu bogatej bazy dokumentacyjnej dotyczącej rzeczywistości konspiracyjnej oraz jej oceny zarówno przez jej uczestników, jak potomnych.

Książka zasługuje na dużą uwagę czytelnicy. Nośna poznawczo jest w niej warstwa dotycząca kultury politycznej, postaw, zachowań, odpowiedzialności ludzi za swą i innych aktywność polityczną.

Andrzej Chodubski

Maciej Szczurowski, *Polacy na frontach II wojny światowej*, Dom Wydawniczy DUET, Toruń 2010, ss. 289.

Wciąż dużą dyskusyjność budzi ocena postaw i zachowań Polaków w czasie II wojny światowej. Z jednej strony podkreśla się ich bohaterstwo, odwagę w walce z agresorem niemieckim, z drugiej zaś, stawia się pytanie czy cena przez nich poniesiona nie była zbyt wysoka? Przewartościowujący nowy ogląd udziału Polaków na różnych frontach II wojny światowej jest przedmiotem refleksji intelektualnej oraz analizy poznawczej w prezentowanej książce.

We *Wstępie* Autor wskazuje, że dzieje polityczno-wojskowe Polski i Polaków w trudnych latach II wojny światowej znalazły swoje odzwierciedlenie w różnorodnych i cennych z naukowego oraz poznawczego punktu widzenia publikacjach. Ów dorobek historiograficzny ukształtował się pod wpływem dwóch ośrodków – w kraju i na emigracji. Obie szkoły różniły się nie tylko w kwestiach podejścia warsztatowo-metodologicznego, ale przede wszystkim w sprawach interpretacyjnych najnowszej historii Polski. Wspólną cechą charakterystyczną był natomiast sposób komentowania historii nacechowanej ideą polonocentryzmu i patriotyzmu, jakże trudnego do zdefiniowania chociażby przez swoją bliskość i próby porównywania

z nacjonalizmem lub przeciwdziałanie kosmopolityzmowi. Zauważa, że polonocentryzm wdarł się w mentalność Polaków i do dziś przynosi więcej zła niż pożytku, m.in. znajdował i znajduje wyraz w przedkładaniu funkcji propagandowych i wychowawczych historii, zwłaszcza pojęcia patriotyzmu, nad obiektywizmem i zachowaniem dystansu do minionej i współczesnej rzeczywistości politycznej. Podkreśla się też, że w polskojęzycznym piśmiennictwie, dotyczącym nie tylko II wojny światowej dominuje forma interpretacji historii przy pomocy przypisywania lub odbierania prezentowanym jednostkom cech patriotycznych.

W prezentowanej książce Autor podjął się ukazania całościowego oglądu polityki wojskowej oraz charakterystyki polskich działań wojennych w latach II wojny światowej. Scalił swój bogaty dorobek publikacyjny dotyczącej tej rzeczywistości. Zwrócił uwagę na najważniejsze wydarzenia – kampanie, bitwy, dylematy polityczno-organizacyjne, z którymi związali się Polacy na różnych frontach w czasie II wojny światowej.

Prezentując bogaty materiał faktograficzny postawiono też pytania refleksyjne – czego nauczyła Polaków historia II wojny światowej, zwłaszcza udział polskich żołnierzy w walkach na różnych jej frontach? Czy warto było być do tego stopnia, jak uczynili to Polacy, lojalnym członkiem koalicji antyhitlerowskiej?

Polonocentryzm, patriotyzm i cena, jaką zapłacili Polacy w II wojnie światowej są głównymi wątkami interpretacyjnymi w analizie poznawczej. Wykład zawarty w książce podzielono na 12 rozdziałów zatytułowanych kolejno: I. Kampania wrześniowa 1939 roku. Próba bilansu, II. Za drutami. Żołnierze polscy internowani i w niewoli, III. Na ziemi francuskiej. Polityczne i wojskowe aspekty formowania Armii Polskiej we Francji, IV. Na piaskach pustyni. Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich w Afryce, V. W obronie Albionu. Wojsko Polskie na Wyspach Brytyjskich, VI. W ramionach Wielkiego Brata. Polskie Siły Brojne, VII. Nad rzekami Babilonu. Armia Polska na Bliskim Wschodzie, VIII. Sześćdziesiąt kilometrów od Katynia. Bitwa pod Lenino, IX. Na drodze do wiecznego miasta. Legenda i prawda, X. Gorące lato 1944 roku. Czy potrzebna była „Burza”?

XI. Wyzwoliciele Europy. Walki wojsk polskich w końcowym okresie wojny, XII. Najlepsi z najlepszych. Żołnierze i wyżsi dowódcy wojska polskiego w II wojnie światowej. Wykład poprzedza *Wprowadzenie do problematyki* a kończą *Wskazówki ikonograficzne* i *Bibliografia*. *We Wprowadzeniu do problematyki* dostarcza się usystematyzowanych informacji faktograficznych o II wojnie światowej. Przypomina się, że była ona największym konfliktem militarnym w dziejach ludzkości. Walczyło w niej 61 państw, które zmobilizowały 110 milionów żołnierzy. Zginęło w niej około 50 milionów ludzi. Straty materialne w samej Europie wyniosły ponad 260 miliardów dolarów, w tym w Związku Radzieckim 128 miliardów, w Polsce 50 miliardów. Gdyby policzyć straty, jakie poniosły poszczególne państwa w przeliczeniu na 1000 mieszkańców to okazuje się, że Polska poniosła największe. Na każde 1000 Polaków zginęło 220 osób, w Związku Radzieckim – 116, Jugosławii – 108, Francji – 15, wielkiej Brytanii – 8, USA – 3 (s. 18).

Wskazując na genezę wojny podkreśla się wagę prądów filozoficzno-politycznych oraz wielkiego kryzysu ekonomicznego, którego skutki przyczyniły się do dojścia do władzy w wielu państwach czynników radykalnych, a w tym w Niemczech i Włoszech. Dzięki temu powstał układ, który dążył do opanowania świata i ustanowienia sfer wpływów. Zagrożenie dla ładu pokojowego stanowiły Niemcy, które starały się odrzucić postanowienia kończące I wojnę światową. Dążeniom tym nie przeciwstawiły się wielkie mocarstwa świata. Zauważa się, że państwem, które bezpośrednio przyczyniło się do wybuchu wojny był Związek Radziecki i jego przywódca Józef Stalin. O wybuchu wojny zdecydowało podpisanie 23 sierpnia 1939 r. układu sojuszniczego między III Rzeszą i Związkiem Radzieckim (s. 14).

Charakteryzując kampanię wrześniową wyodrębniono 6 kwestii poznawczych: 1. Kampania wrześniowa czy wojna obronna 1939 roku? 2. Czy warto jeszcze pisać o kampanii wrześniowej? 3. Czy Polska była przygotowana do wojny? 4. Przebieg mobilizacji, 5. Epizody bojowe i bitwy. Szkice do obrazu kampanii wrześniowej 1939 roku, 6. Próba bilansu. Wskazuje się tu, że w latach 60. pojawiło się w polskim

nazewnictwie obok „kampanii wrześniowej” określenie „wojna obronna”. Wskazuje się zasadność stosowania pierwszego z nich. Drugi był swoiście narzucony przez instytucje zajmujące się rozpoznawaniem decyzji i wydarzeń z okresu II wojny światowej. Przypomina się też, że wiele wydarzeń dotyczących kampanii wrześniowej nie zostało przekonywująco wyjaśnione i ukazane w historiografii, co wynika przede wszystkim z braku wiarygodnych materiałów źródłowych. Udzielając odpowiedzi na pytanie – czy Polska była przygotowana do wojny? – konstatuje się, że „była przygotowana na miarę swoich możliwości ekonomicznych, gospodarczych, politycznych i militarnych. Te możliwości były ograniczone przede wszystkim krótkim okresem istnienia państwowości polskiej, niemalże zerowym po odzyskaniu niepodległości stanem państwowości polskiej, która wcześniej została doszczętnie ogołocona przez zaborców ze wszystkiego co przedstawiało jakąś wartość” (s. 23).

Analitycznie zaprezentowano zagadnienie: przebiegu mobilizacji, bitwy, systemu dowodzenia, działań manewrowych, działań obronnych, morale wojsk. Zauważa się, że decydujący wpływ na przebieg kampanii miała przewaga niemieckiego lotnictwa, które jako jedno z podstawowych zadań bojowych miało przeprowadzić bombardowanie ważnych celów na bezpośrednim zapleczu frontu, głównie węzłów komunikacyjnych oraz kolumn wojskowych (s. 41).

Prezentując zagadnienie o polskich żołnierzach internowanych i przebywających w niewoli wyodrębniono kwestie: 1. Okoliczności pójścia w niewolę i internowania żołnierzy polskich w kampanii wrześniowej, 2. Polscy jeńcy wojenni z kampanii wrześniowej w Niemczech, 3. Polscy jeńcy wojenni z kampanii wrześniowej w Związku Radzieckim, 4. Marynarze polscy internowani w Szwecji, 5. Żołnierze polscy internowani na Węgrzech, 6. Żołnierze polscy internowani w Rumunii, 7. Polacy internowani na Litwie, 8. Wnioski. Przypomina się tu, że według danych polskich do niewoli niemieckiej dostało się 420 tys. żołnierzy, z których ok. 200 tys. znalazło się w obozach jenieckich. Armia Czerwona wzięła do niewoli ok. 230 tys. żołnierzy (liczba ta wzrosła na skutek aresztowań i dobrowolnego zgłaszania się żołnierzy do

okupacyjnych władz radzieckich do 240 tys.). Przypomina się, że wszystkie państwa internujące polskich żołnierzy we wrześniu 1939 roku przyjmowały jako podstawę działań w tym zakresie V Konwencję haską z 1907 r. oraz Konwencję genewską z 1929 roku, czyli postępowanie zgodne z przepisami międzynarodowego prawa wojennego; konwencje te nie określały wyraźnie środków i form internowania.

Ukazując polityczne i wojskowe aspekty formowania Armii Polskiej we Francji wyodrębniono kwestie: 1. Dylematy polityczne po kampanii wrześniowej, 2. Podstawy prawne formowania Armii Polskiej we Francji, 3. Koncepcje i plany organizacyjne, 4. Formowanie Armii Polskiej we Francji, 5. Szkolenie dowódców i oddziałów, 6. Polskie dywizje w kampanii francuskiej w 1940 roku, 7. Wnioski. Istotne znaczenie dla tworzenia się polskich sił zbrojnych we Francji miała ustawa ze stycznia 1939 r., zgodnie z którą każdy cudzoziemiec przebywający w tym kraju, który zgłosił się w okresie mobilizacji na ochotnika do wojska otrzyma obywatelstwo francuskie. W tej sytuacji Ataszat Wojskowy w Paryżu zgłosił propozycję, że w razie wojny sformuje w tym kraju oddziały polskie. W ślad za tym przedstawiono projekt ochotniczego zaciągu żołnierzy. W obliczu wybuchu wojny, 9 września 1939 r. podpisano umowę wojskową o utworzeniu we Francji polskiej dywizji. W latach 1939–1940 znalazło się w niej 40 tys. żołnierzy z ewakuacji i 35 tys. z poboru z terenu Francji (s. 70). Wskazuje się tu, że biorąc w swoje ręce ster organizowania, a następnie rozbudowy Armii Polskiej we Francji, Władysław Sikorski miał określone cele polityczne i militarne. Te ostatnie wydają się nie do końca dopracowane i odmienne niż podległych mu oficerów ze Sztabu Naczelnego Wodza, na czele z jego szefem płk. Karolem Kędziorem. W walkach Armia Polska we Francji straciła 66% swojego stanu liczebnego (s. 84).

Prezentując Samodzielną Brygadę Strzelców Karpackich w Afryce wyodrębniono kwestie: 1. Kierunek Bliski Wschód, 2. Pod dowództwem brytyjskim, 3. Na ziemi faraonów, 4. W obronie Tobruku, 5. W walkach na pustyni, 6. Wnioski. Przypomina się tu, że jesienią 1939 r. rząd polski we Francji podjął starania dotyczące sformowania jednostek polskich na Bliskim Wschodzie.

dzie. Starano się o utworzenie w Syrii polskich jednostek żołnierzy ewakuowanych głównie z Rumunii i Węgier oraz kadr dowódczych znajdujących się we Francji. Plan ten wiązano z narastaniem konfliktu zbrojnego na Bałkanach, uznając, że może on otworzyć drogę dla części polskiego wojska do kraju (s. 85). 12 kwietnia 1940 r. wydano rozkaz ustanawiający organizację takiej jednostki. Zgrupowano w niej ok. 4 tys. żołnierzy. Na przełomie września i października 1940 r. przeniesiono ją do Egiptu, gdzie miała bronić interesów brytyjskich. Ważne ogniwo walk stanowiła obrona Tobruku; bitwa miała istotny wydźwięk ideowy, ujawniała światu, „że Polska też walczy” (s. 102).

Prezentując Wojsko Polskie na Wyspach Brytyjskich wyodrębniono kwestie: 1. Trudne początki, 2. Szkolenie wojsk, 3. W obronie przeciwdesantowej, 4. Między niebem a dnem, zawieszona wśród fal Polska Marynarka Wojenna, 5. „Cyrk Skalskiego” i inni. Polskie Siły Powietrzne w Wielkiej Brytanii, 6. Wnioski. Przypomina się, że w końcu czerwca 1940 r., po klęsce Francji część wojsk polskich ewakuowano do Wielkiej Brytanii, szacowano je na ok. 15–17 tys. osób. Wśród jednostek ewakuowanych były sztaby i ośrodki szkoleniowe; wysoki był odsetek oficerów, w tym głównie starszych wiekiem w stosunku do podoficerów i szeregowych. W Wielkiej Brytanii przystąpiono do organizowania od nowa jednostek wojskowych; ważne miejsce zajęło w nich szkolenie wojskowe. Analitycznie zaprezentowano działalność różnych rodzajów sił zbrojnych, podkreślano, że w miarę upływu czasu Brytyjczycy zaczęli doceniać wkład Polaków w obronę ich kraju oraz nabierać zaufania do ich kunsztu walki.

W prezentacji Polskich Sił Zbrojnych w Związku Radzieckim wyodrębniono zagadnienia: 1. Rozbudzone nadzieje, 2. W sercu Azji, 3. Ewakuacja, 4. Osiągnięcia gotowości bojowej, 5. Wnioski. Zauważa się, że w początkowym okresie tworzenia Armii Polskiej w ZSRR towarzyszył tam Polakom powszechny entuzjazm. Za podstawę do formowania polskiego wojska posłużyła umowa polsko-radziecka podpisana 30 lipca 1941 r. w Londynie. Jego liczebność określano wstępnie na 30 tys. żołnierzy. Względy polityczne spowodowały, że podjęto decyzję o jej ewakuacji. Szacuje, że na Bli-

ski Wschód wyprowadzono 115 742 osoby, w tym 78 470 żołnierzy i 37 272 osoby cywilne (s. 145).

Charakteryzując Armię Polską na Bliskim Wschodzie zaprezentowano zagadnienia: 1. Koncepcje organizacyjne armii, 2. Zmiana planów. Utworzenie 2 Korpusu Polskiego, 3. Przygotowanie kadr dowódczych i specjalistów, 4. Szkolenie oddziałów, 5. Wnioski. Z kolei, prezentując siły zbrojne utworzone w Związku Radzieckim jako 1 Dywizję Piechoty im. Tadeusza Kościuszki wyodrębniono zagadnienia: 1. Radzieckie plany tworzenia polskiego wojska narodowego w ZSRR, 2. Polityka polityką a dowódcą Bering, 3. Patron 1 Dywizji – Tadeusz Kościuszko, 4. Na front, 5. Przygotowania do bitwy, 6. Chrzest bojowy, 7. Wojna dowódców, 8. Wnioski. I dalej prezentując walkę Polaków we Włoszech ukazano z punktu widzenia legendy i prawdy kwestie: 1. Nowe rozdanie front włoski, 2. Przygotowanie do bitwy, 3. Bitwa pod Monte Cassino, 4. Wnioski.

Prezentując wydarzenia wojenne z 1944 r. dotyczące ziem polskich przedstawiono kwestie: 1. Narodziny koncepcji, 2. Przebieg „Burzy” na wschodnich obszarach Polski, 3. „Burza” między Bugiem a Wisłą, 4. Nowa okupacja? 5. Śladami „Burzy”. Wojsko Polskie w 1944 r., 6. Między patriotyzmem a odpowiedzialnością. Czy są winni wzniesienia Powstania Warszawskiego? 7. Wnioski. Przypomina się, że w połowie 1943 r. rząd polski w Londynie zaczął poszukiwać odpowiedzi na pytanie, jakie podjąć kroki w razie dalszego cofania się Niemców na froncie wschodnim (s. 202). Postawiono tezę, że podjęta na terenie całego kraju „Burza” a następnie decyzja o wybuchu Powstania Warszawskiego nie były posunięciami trafionymi (s. 229).

Charakteryzując walki wojsk polskich w końcowym okresie wojny ukazano ich obraz: 1. W Zachodniej Europie, 2. Walki na Pomorzu, 3. Zdobycie Bolonii, 4. Wnioski. Ukazując z kolei obraz żołnierzy i wyższych dowódców wojska polskiego biorących udział w II wojnie światowej zarysowano kwestie: 1. Czy byli najlepszy? 2. Szkic do portretu wyższej kadry dowódczej, 3. Wnioski. Zauważa się, że od zakończenia wojny trwają i pewno trwać będą jeszcze długo dyskusje nad problemem, którym z żoł-

nierzy przyznać miano pierwszeństwa. W rodzimej historiografii żołnierzy polskich ocenia się przede wszystkim za gorący patriotyzm jako ludzi, którzy poświęcili w wojnie wszystko lub prawie wszystko dla Polski, dla Ojczyzny (s. 265). Stawiając pytanie, jak oceniają polskich żołnierzy inne narody, wskazuje się, że patrzą na nich nie przez pryzmat patriotyzmu, świadomości narodowej, ale często żołnierskiego rzemiosła czy też sztuki walki. Według oceny np. Brytyjczyków u źródeł męstwa żołnierzy polskich leżała nienawiść do wroga. Wskazuje się tu, że udział w wojnie żołnierze polscy okupili swoją krwią. Oczekiwali, że w zamian otrzymają to, o co walczyli – wolną Polskę. Tymczasem rzeczywistość okazała się zupełnie inna. Z jednej strony Polacy byli żołnierzami wielkiej koalicji. Myśleli i walczyli o wspólne cele (s. 268).

Charakteryzując kadrę wskazuje się m.in. że średni wiek wyższej kadry z kampanii wrześniowej wynosił 48 lat. Przeciętnie o 2–3 lata była starsza kadra Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Niska średnia wieku Kadry Polskich Sił Zbrojnych była na Wschodzie. Podobny obraz ujawniał się w sferze wykształcenia. Znacznie wyższym wykształceniem legitymowała się kadra dowódcza na Zachodzie niż na Wschodzie. Niemal połowa dowódców na Wschodzie nie ukończyła nawet szkoły średniej. Różnice w dowodzeniu Sił Zbrojnych na Zachodzie i Wschodzie wynikały z ram organizacyjnych i poglądów na dowodzenie i użycie w walce żołnierzy (s. 277).

Istotę problemu poznawczego zarysowano na bazie starannie zgromadzonych archiwaliów oraz literatury przedmiotu, które wskazano w zestawieniu bibliograficznym (s. 282–289).

W ogólnej refleksji należy stwierdzić, że literatura prezentowanej książki zasługuje na dużą uwagę ze względu, m.in. na: 1. Całościowe, przewartościowujące ukazanie II wojny światowej oraz udział w niej Polaków na różnych jej frontach, 2. Krytyczny ogląd polityki wojskowej prowadzonej przez siły dowódcze, 3. Wskazanie postaw patriotycznych polskich żołnierzy, którzy podejmowali niezwykle wyzwania w walce z agresorem, 4. Ukazanie na tle porównawczym „ceny”, jaką zapłaciła Polska w walce z agresorem, 5. Dostarczenie bogatej warstwy

wiedzy faktograficznej i eksplanacyjnej o II wojnie światowej.

Książka zasługuje na uwagę czytelników interesujących się II wojną światową oraz zaangażowaniem Polaków w walkę na różnych jej frontach.

Andrzej Chodubski

Studia nad przywództwem politycznym. Ustalenia metodologiczne i praktyka, pod red. Agnieszki Kasińskiej-Metryki, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, ss. 390.

W rzeczywistości współczesnych przemian cywilizacyjnych ważne miejsce wyznacza się jednostce określanej mianem partycypatywnej. Uznaje się ją za główną siłę generującą oblicze współczesnego świata. Oczekuje się od niej przede wszystkim rozumienia, uświadamiania tendencji ujawniających się w budowie społeczeństwa globalnego i informacyjnego. W sferze życia politycznego ważne wyzwanie zawiera się w określeniu modelu nowoczesnego przywództwa, zwłaszcza odchodzenia od wzorów zarządzania kolektywnego na rzecz decyzyjności jednostki. Obserwuje się też przy tym osłabienie się wartości demokratycznych i jednocześnie umacnianie się postaw autorytarnych wśród decydentów politycznych. W tej sytuacji nośnym wyzwaniem w badaniach politologicznych jest rozpoznawanie kształtowania się współczesnych modeli przywództwa politycznego. W recenzowanej książce problem ten zaprezentowano w 25 studiach i opracowaniach (referatach konferencyjnych), które ukierunkowano na ich prezentację z punktu widzenia metodologii badań oraz praktyki kulturowej.

We wstępie *Od redaktora* podkreśla się, że przywództwo polityczne stanowi tę kategorię problemów politycznych, które stale inspirują do badań, a zarazem nigdy nie pozostawiają wrażenia, iż pole analizy zostało wyeksploatowane. W prezentowanych referatach dotyczących współczesnego przywództwa politycznego nie tylko inspiruje się (definiuje) ale także „racjonalizuje” polityczne przywództwo. Prowadzone rozważania sprowadzają się m.in. do